

'Die film moeten we hier niet'

Utrechtse katholieken, feministen en voetbalsupporters in protest tegen bioscoopfilms

BERT HOGENKAMP

Rembrandt-bioscoop in 1918.
Foto: Het Utrechts
Archief

In december 2000 dreigden FC Utrecht supporters bioscoop en personeel van Camera-Studio aan de Utrechtse Oudegracht te 'komen verbouwen' als de documentaire 'Ajax, daar hoorden zij Engelen zingen' niet uit roulatie werd genomen. De voetbalfans waren niet de eersten die vertoning van een film probeerden te beletten. Katholieke studenten en arbeidersjongeren en militante feministen gingen hen voor.

Begin jaren dertig telde Utrecht zes bioscopen. Ondanks het feit dat de Domstad als een van de weinige Nederlandse gemeenten een strikt ontmoedigingsbeleid voerde ten aanzien van het bioscoopbezoek van jeugdigen tot zestien jaar, was 'een filmpje pikken' een populair tijdverdrif. Jaarlijks werden rond de miljoen kaartjes verkocht, wat betekende dat elke Utrechter boven de zestien zo'n tien keer per jaar naar de bioscoop ging. Hoewel Duitse speelfilms ook op een grote populariteit konden rekenen, werd het filmaanbod – net als nu – toch vooral bepaald door Hollywood. Maar voor wat de Amerikaanse filmstudio's voortbrachten kon niet iedereen evenveel waardering opbrengen.

'Stinkend geval'

In 1933 leidde de vertoning van een Amerikaanse film tot een protestactie in het Rembrandt Theater, de grootste bioscoop van Utrecht. Het betrof *Het teeken des kruizes*, een nieuwe superproductie van regisseur Cecil B. de Mille die een naam had opgebouwd met zijn bijbelse spektakels. Het onderwerp van *The Sign of the Cross*, zoals de oorspronkelijke titel van de film luidt, was de vervolging van christenen onder de Romeinse keizer Nero. Hoewel de film door de landelijke én de katholieke nakeuring was toegelaten, gingen er in katholieke kringen stemmen op om hem alsnog te verbieden. Vooral de manier waarop De Mille de decadentie aan het hof van Nero in beeld had gebracht stuitte tegen de borst. In het tijdschrift *De Gemeenschap*, waarvan de redactie in Utrecht zetelde, sprak de invloedrijke katholieke filmcriticus A. van Dom-

89

'Die film moeten we hier niet'

De City-bioscoop
vóór en na de actie
in 1948 tegen de
dame in badpak.

Foto's: Het
Utrechts Archief

burg van 'dit stinkend geval van Cecil de Mille' en riep hij de katholieke nakeuring op haar oordeel te herzien. Studenten van de katholieke Utrechtse verenigingen Veritas en Unitas besloten een daad te stellen. Op vrijdag 17 maart 1933 verstoorden zij de tweede avondvoorstelling in de Rembrandt 'door gelach, gefluit en gejoel'. Het *Utrechts Nieuwsblad* berichtte dat 'de aanstichters van het tumult werden verwijderd en daarna kon de voorstelling, zij het met eenige onderbrekingen, worden afgedraaid'.

Onder de studenten die aan de actie deelnamen bevonden zich ook drie toekomstige literatoren: A. Alberts, Anton Koolhaas en Leo Vroman. Net als de andere ordeverstoorers werden ook zij hardhandig de zaal uitgegooid. Hoewel het bij deze ene actie bleef, zou Het teeken des kruizes voor hen nog een vervolg krijgen. Een van de

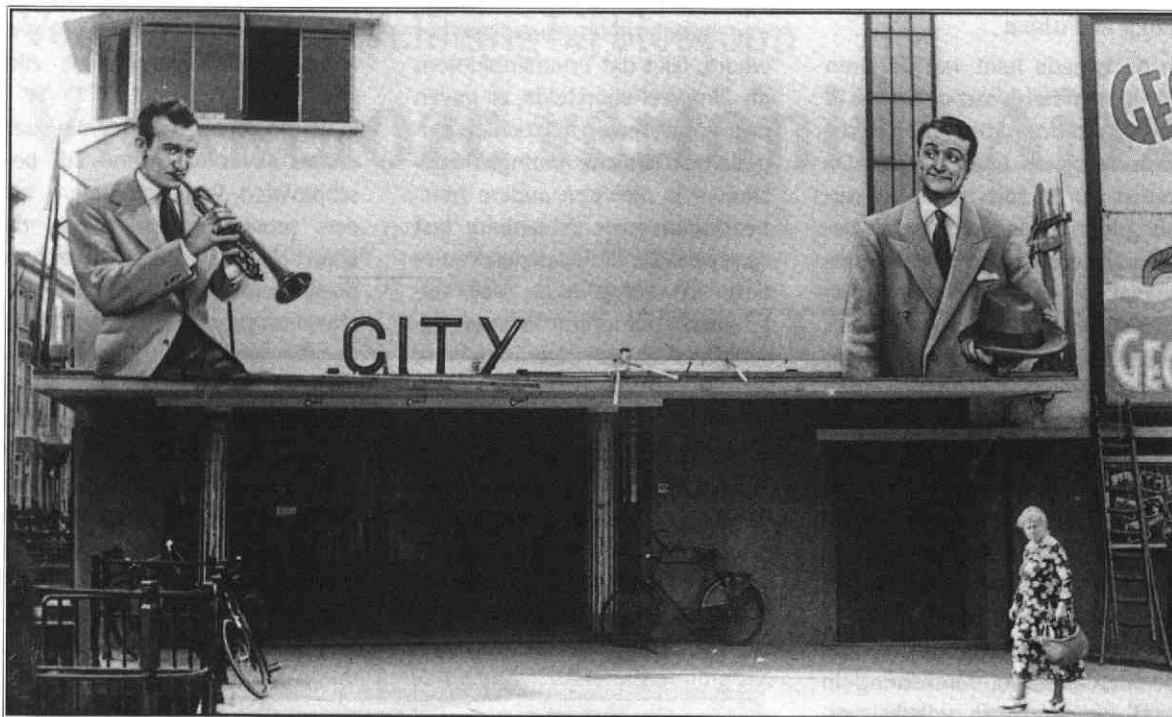
jongens die aan het protest had deelgenomen werd later krankzinnig en kwam in een inrichting terecht. Toen Koolhaas op zekere dag in het kader van een excursie de inrichting bezocht, schreeuwde de jongen hem van achter de tralies toe: 'Het teken des kruises!' Dat was het enige dat hij kon uitbrengen bij het zien van Koolhaas. Ook Alberts zou de jongen niet vergeten, zoals blijkt uit zijn roman *De vergaderzaal* (1974). Van Dalem, de hoofdpersoon van *De vergaderzaal*, is deels gebaseerd op de krankzinnige student.

Dame in badpak in de Drift

Na de oorlog bereikte het bioscoopbezoek een piek. In 1946 passeerden ruim vier miljoen bezoekers de kassa's van de inmiddels zeven bioscopen die Utrecht telde. Na vijf jaren van Duitse bezetting viel er op filmgebied het nodige in te halen zoals de kennisgeving met nieuwe Hollywood-

sterren. Een van hen was Esther Williams, een veelvoudig zwemkampioene. Haar grootste kwaliteiten bestonden uit een mooi figuur en een innemende lach. In 1948 vertoonde het City Theater in de Voorstraat *Bathing Beauty* (1944), de kleurenfilm waarmee Williams doorgebroken was bij het grote publiek in de Verenigde Staten. Een flinterdun verhaaltje over een componist met liefdesverdriet op een meisjesschool vormde het excuus om Williams zoveel mogelijk in badpak – al dan niet zwemmend – in beeld te brengen. De landelijke filmkeuring zag er geen kwaad in en stond vertoning voor alle leeftijden toe.

Gebruikmakend van een foto uit de film, die door diezelfde keuring was toegestaan, plaatste de directie van het City Theater op de voorgevel een grote beeltenis van de ster in badpak. Dit was een doorn in het oog van de secretaris

van de Katholieke Arbeiders Jeugd in Utrecht, Geert Derks. Hij stuurde een protestbrief naar de gemeente, met het verzoek 'de meer dan ergerlijke voorstelling aan de voorlufel van het City Theater te willen laten verwijderen'. Dat er mensen waren die een kaartje kochten om deze 'walgelijke voorstelling' te bezoeken, was tot daar aan toe, aldus Derks. Maar zo'n reclamebord was voor iedereen zichtbaar, en 'men kan toch niet verwachten, dat de rest der mensen met de oogen dicht gaat lopen?'

In de nacht van 21 juli 1948 dreef het reclamebord in de Drift. Een drietal mannen (in hun eigen woorden 'drie weledelgeleerde burgers dezer stad') maakte in een brief aan verschillende dagbladen bekend dat zij deze daad op hun geweten hadden. Het voorval inspireerde de journalist van het *Utrechts Nieuwsblad* tot het schrijven van een fijn stuk

proza: 'in het koelst van de afgelopen nacht [werd] de dame in badpak uit haar slaap gehaald en gedwongen tot een niet zeer fris bad in het water van de Drift. Zij bleef er liggen met één been boven water en door de val was haar gelaat deerlijk gehavend'. Als interessant detail wist hij nog te melden dat op de achterkant van de enveloppe waarin het drietal hun brief had bezorgd, 'een door-gestreept adres [stond], waaruit wij konden herkennen: "Der Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete. Den Haag"....' De conclusie liet hij graag aan de lezers over.

Het City Theater beschouwde de actie als een ongevroegde maar welkome reclame voor de film. De gevelversiering werd onmiddellijk uit de Drift gevist en weer aangebracht. Enige tijd later werd de pers weer op de afbeelding geattendeerd. Dit keer omdat Esther Williams was voorzien van een

plastic regenmantel. Want, zo liet de directie van het theater weten, 'al voel je je in het water thuis, die Hollandse regen... Brrr!!!' Of het die slechte zomer was of de vele publiciteit rond de gevelreclame, de bezoekers stroomden in drommen toe. Uiteindelijk liep *Bathing Beauty* maar liefst vijf weken achtereen. In die jaren werden films zelden zo lang geprolonged.

De politie verrichtte weliswaar onderzoek naar het incident, maar wist de identiteit van de drie daders niet te achterhalen. Of ze daarvoor erg haar best heeft gedaan is overigens de vraag. Uit het rapport van waarnemend hoofdcommissaris A.W. Brandt aan de burgemeester blijkt dat zijn voornaamste zorg was of er 'geen overtreding der bepalingen van de Bioscoopwet' had plaatsgevonden. Aangezien dit niet het geval was, behoefden er volgens Brandt 'dezerzijds geen verdere maatregelen [te worden] getroffen'.

'Die film moeten we hier niet'

Poep in Palace

In de tweede helft van de jaren vijftig nam het bioscoopbezoek in Nederland dramatisch af. Utrecht vormde geen uitzondering. De komst van de televisie en de verhoogde mobiliteit worden als belangrijkste oorzaken van deze terugval genoemd. Sommige bioscopen konden het financieel niet meer bolwerken en moesten hun deuren sluiten. Andere begonnen met het opdelen van hun grote ruimten in meerdere kleine zalen (de zogenaamde inbouwbioscopen). Tot slot waren er zalen die zich gingen specialiseren in het lucratieve genre van eerst de soft sex- en later de harde pornofilms. Door de afschaffing van de verplichte landelijke filmkeuring in 1977 konden deze vrijelijk vertoond worden aan bezoekers van achttien jaar of ouder, hoewel minister Van Agt het maximale aantal zitplaatsen in dergelijke bioscopen nog wel trachtte te beperken tot 49.

De pornofilms die er op het programma waren zonder uitzondering van buitenlandse makelij. Een bedrijfsleider bij het Utrechtse bioscoopconcern Wolff zag het als een uitdaging om daar verandering in te brengen. Hij wist de benodigde anderhalve ton voor de productie van een avondvullende film bijeen te brengen, evenals een cast van Nederlandse acteurs en actrices die bereid waren 'het' voor de camera te doen. Onder het pseudoniem Willem van Batenburg regisseerde hij in zijn vrije uren de 'eerste grote Nederlandse pornofilm' (NRC). In april 1982 werd deze onder de titel *Pruimenbloesem* in acht steden, waaronder natuurlijk Utrecht, uitgebracht.

De pers vond het prachtig en liet

Van Batenburg uitgebreid aan het woord. Niet dat Pruimenbloesem als film veel voorstelde, zo gaven de journalisten eerlijk toe. Een jongedame (Diana de Koning) die getrouwd is met een oudere man, heeft een onweerstaanbare lust naar seks. De film laat zien hoe ze deze bevredigt. Maar het verschijnsel pornofilm leverde genoeg stof op. Van Batenburg werd de gelegenheid geboden zich te verdedigen tegen verwijten van feministische zijde dat elke pornofilm per definitie 'vrouwonvriendelijk' was. Hij stelde dat hij 'beroepshalve' het repertoire van de normale pornobioscoop van haver tot gort kende: '... daar [zitten] bijna geen films tussen waarover

valt vol te houden dat ze met een vrouwvijandige mentaliteit zijn gemaakt'.

Er waren echter vrouwen die daar anders over dachten. Zij beschouwden Pruimenbloesem als een provocatie en kozen de Utrechtse Palace Bioscoop tot hun doelwit. Meteen al tijdens de eerste middagvoorstelling gooiden zij een fles met poep de bioscoop binnen. Een aantal dagen later vlogen twee bakstenen door de ruiten van het kassahokje en werd er met poep (door het Utrechts Nieuwsblad nu aangeduid als 'een stinkende substantie') en blauwe verf gesmeten. Het aanwezige personeel kwam met de schrik vrij. Het UN wist verder te melden dat

Advertentie in het
Utrechts Nieuwsblad
13 december 2000.

DREIGEN SCOORT NIET IN ONZE STAD

Elf dagen na het schrappen van de film „Ajax, daar hoorden zij eng'len zingen" blijft het oorverdovend stil in de stad.

De directie van Camera/Studio boog voor de dreigementen van laffe, zich FC Utrecht-supporters noemende, anonieme bellers.

De film kan nu niet in Utrecht worden bekeken.

Dreigen met terreur lijkt zo beloofd te worden.

De tirannieke opstelling van deze mensen past niet in onze stad.

Vrijheid van Meningsuiting is een grondrecht. Daarbij hoort het vrij programmeren van een film. En die vrijheden horen weer bij respectvol met elkaar omgaan.

Wij vroegen de directie van Camera/Studio de film zo snel mogelijk weer te programmeren. In januari is de film waarschijnlijk weer te zien.

Laat bij vertoning allen zien dat we ons niet laten intimideren door de dreiging met geweld. Want zo gaan wij niet met elkaar om in Utrecht. Utrecht is een stad waar je met plezier kunt wonen, werken, sporten én naar de bios gaan.

Dreigen scoort niet in onze stad.

Toon dat de onverschilligheid in Utrecht niet wint!

Ondertekend door de volgende Utrechters,
oud-Urechters en met Utrecht verbonden mensen:

Elly Admiraal (tandarts), Doortje v. Aken (wijkverpleegkundige), Rob Aflten (o.a. ex-FC Utrecht),
ex-Ajax), Fred allers, Kor Al (journalist-VARA), Herman Barkhof (journalist-VARA),
Frans Boon (drukker), Robert Jan Boolj (red.),
Breukelen (drukker),
Bijl.

Veel politie en beveiliging bij bioscoop

Vlekkeloze vertoning Ajax-film

'pogingen van de bedrijfsleidster om onmiddellijk telefonisch de politie te waarschuwen werden gehinderd doordat de lijn werd geblokkeerd door telefoontjes van vrouwen die allemaal inlichtingen wilden over de vertoningen in Palace'.

In feministische kringen konden de acties op de nodige sympathie rekenen. Zo stelde Elsbeth Etty in een beschouwing in het communistische dagblad *De Waarheid* 'dat vrouwen die tegen zo'n film, dat wil zeggen tegen seksistische vooroordelen, actie voeren geen inquisiteurs zijn maar mensen die bezig zijn met bevrijdingsstrijd en met een actie tegen onrecht'.

Voor het bioscoopconcern Wolff echter was de tweede protestactie aanleiding om de politie in te schakelen. J. Ph. Wolff herinnert zich het gesprek dat volgde nog goed. Hij kreeg bezoek van een vrouwelijke politieagent die hem zei dat zij de strekking van Pruimenbloesem weliswaar volstrekt afkeurde, maar tegelijk van mening was dat het principieel onjuist was om aan de dreigementen van de actievoerders toe te geven. Zij zegde de nodige politieversterking toe om de Palace bioscoop te vrijwaren van verdere acties.

'Dreigen scoort niet'

Bijna twee decennia later reageerde de politie anders. Nadat FC Utrecht supporters in anonieme telefoontjes bedreigd hadden met gewelddadige acties besloot

bioscoopconcern Wolff om de film *Ajax, daar hoorden zij Eng'len zingen* uit roulatie te nemen. Op de Website van de FC Utrecht Fanatics heette het triomfantelijk: 'In Utrecht hoorde [sic] zij geen Engelen meer zingen'. De politie wilde pas optreden als er aangifte werd gedaan. Dat was voor het Wolff concern te laat. Woordvoerder Lex Veerkamp liet *de Volkskrant* weten: 'Als we het idee hadden gehad, dat de politie van Utrecht een extra inspanning zou leveren, hadden we de film gewoon laten draaien'. Het Utrechtse voorbeeld vond navolging in Groningen en Den Haag, waar bioscopen besloten de film niet te vertonen. In Rotterdam en Nijmegen gingen de vertoningen wel door, zij het in nauw overleg met de plaatselijke politie.

De makers van de film reageerden teleurgesteld, terwijl de distributiemaatschappij RCV dreigde met een aanklacht tegen de FC Utrecht. Omdat 'de naam Ajax voor veel Utrechters al [werkt] als een rode lap op een stier', weigerde de voorzitter van de FC Utrecht supportersvereniging de acties te veroordelen.

Het voorval wekte de nodige beroering. De actie van de voetbal-supporters werd op één lijn gesteld met de dreigementen die hadden geleid tot de afgelasting van de opera *Aïjsa* en het gewelddadig binnendringen van een groep Hell's Angels tijdens een uitzending van het televisieduo Barend en Van Dorp.² Conclusie:

de vrijheid van meningsuiting was in gevaar.

Het slappe optreden van het gezag en de weigering van de officiële supportersvereniging om afstand te nemen van de dreigementen waren aanleiding voor vier Utrechters om een tegenactie te beginnen. Cees Grimbergen, bekend van het televisieprogramma *Rondom Tien*, cabaretier Vincent Bijlo, journalist Dick van der Peijl en fotograaf Rob Huibers zamelden ruim honderd steunbetuigingen in. Onder de kop 'Dreigen scoort niet in onze stad' werd een advertentie in het *Utrechts Nieuwsblad* geplaatst. Opvallend genoeg ontbraken de namen van burgemeester Brouwer en politiekorpschef Vogelzang op de lijst van ondertekenaars. Geschokt door de commotie die hun optreden had veroorzaakt, waren zij achter de schermen bezig de schade te herstellen. Ze maakten afspraken met het Wolff concern om de film onder veilige omstandigheden weer te laten draaien. Ook de naam van de voorzitter van de FC Utrecht supportersvereniging stond niet in de advertentie in het UN. Maar hij was wel teruggekomen op zijn eerdere standpunt en verkondigde dat er geen bezwaar was als de film weer werd vertoond: 'omdat men het doel in eerste instantie heeft bereikt'.

Op zondag 21 januari werd Ajax, daar hoorden zij Engelen zingen twee keer in de Camera-Studio vertoond. Er waren tientallen

*Kop Utrechts
Nieuwsblad
22 januari 2001.*

'Die film moeten we hier niet'

agenten in en rond de bioscoop aanwezig om eventuele protestacties in de kiem te kunnen smoren. Maar er deden zich hoegenaamd geen incidenten voor.

Politieke protesten

Protesten van burgers die zich door een film beledigd of geschokt voelden waren zeker geen specifiek Utrechts verschijnsel. In Amsterdam liepen de communisten regelmatig te hoop: in 1921 tegen de anti-Sovjet film *Keten des doods*, in 1933 tegen de Duits-nationalistische rolprent *Morgenrood* en in 1949 tegen Hollywoods bijdrage aan de Koude Oorlog *Het ijzeren gordijn*. Ook de NSB liet zich niet onbetuigd en poogde in 1936 in onder meer Amsterdam, Den Haag en Haarlem een einde te maken aan de vertoning van *Helddenkermis*, omdat deze satirische film over de Tachtigjarige Oorlog een 'belediging voor het Nederlandse volk' zou zijn. Hoewel deze klassieke politieke stromingen ook in Utrecht actief waren, is het opvallend dat in de Domstad de protestacties uit een andere hoek kwamen.

Een verklaring voor de vraag waarom het alleen de tegenstanders van de Ajax-film lukte om deze voortijdig van het programma te krijgen, moeten we vooral zoeken in de veranderde positie van de bioscoop binnen de samenleving. Destijds was het een medium voor de massa, nu wordt het voornamelijk bezocht door jeugdigen en echte liefhebbers. Nu staan er geen potige geüniformeerde portiers meer bij de ingang, die er geen probleem mee hadden om ongewenste bezoekers (in de meeste gevallen minderjarigen die waren binnengeglijpt) uit de zaal te verwijderen, maar 'lieve'

jongens en meisjes in vrijetijdskleding die bepaald geen gezag uitstralen. Destijds bracht bijvoorbeeld de gemeente Amsterdam een grote politiemacht op de been om ervoor te zorgen dat de vertoningen van *Morgenrood* of *Het ijzeren gordijn* doorgang konden vinden. Tegenwoordig worden diezelfde politiemachten nog wel ingezet, maar dan om op wedstrijddagen voetbalsupporters in toom te houden...

Bert Hogenkamp is bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van film, radio en televisie in Nederland aan de Universiteit van Utrecht

Bronnen

Bij het schrijven van dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van onderzoek dat in het kader van het *Utrecht Project* is verricht door Marianne Akker, Saskia van der Kam, Marieke van Kranenburg, Eveline van Rooij en Annelien Wiarda, allen student Film- en Televisiewetenschap aan de Universiteit Utrecht. Voor hun onderzoek hebben zij literatuur, kranten, tijdschriften en archieven bestudeerd. Indien mogelijk hebben zij verder gesprekken met betrokkenen gevoerd. Het onderzoek is ondermeer op de volgende archiefstukken gebaseerd:

- Statistische Berichten (bezoekcijfers van de Utrechtse bioscopen);
- Het Utrechts Archief, Stadsarchief VI, inv.nr. 12547.1 (dossier over *Bathing Beauty*);
- Knipselcollectie van het Filmmuseum (voor de reellen rond *Pruimenbloesem* en de Ajax-film).

Het Utrecht Project is een onderzoeksproject naar de geschiedenis van film, radio, televisie en nieuwe media in de stad Utrecht dat onder leiding van Bert Hogenkamp aan de Universiteit Utrecht, met steun van het Nederlands Audiovisueel Archief, wordt uitgevoerd. Verdere informatie is te vinden op de website van het project:

<http://www.let.uu.nl/tfiv/UtrechtProject>

Noten

1. De *Lichtbeeldenverordening* (1915, revisie 1917) van de Gemeente Utrecht hield in dat jeugdigen onder de 16 geen bioscoopvoorstellingen mochten bijwonen, tenzij alle films in het programma waren goedgekeurd door de (zeer strenge) Plaatselijke Bioscoopcommissie. Toen in maart 1928 de *Bioscoopwet* in werking trad, liet Utrecht de keuring over aan de landelijke Centrale Commissie voor de Filmkeuring, maar stond het kinderen alleen toe om filmvertoningen bij te wonen als het hele programma goedgekeurd was voor alle leeftijden én bestond uit educatieve films. Zowel voor als na 1928 wisten de Utrechtse bioscoopexploitanten zich geen raad met de situatie, waardoor er nauwelijks kindervoorstellingen waren. Ondanks regelmatige protesten van de bioscoopexploitanten bleef de verordening van kracht tot 1941, toen ze door de Duitsers werd afgeschaft.
2. *Aïjsja* was een muziekstuk (uit te voeren door het Onafhankelijk Toneel in het kader van Rotterdam Culturele Hoofdstad 2001) over een vrouw van de Profeet Mohammed. Na afzeggingen en dreigementen van Marokkaanse zijde werd de uitvoering afgelast. De Hell's Angels vielen een uitzending van Barend en Van Dorp binnen en dwongen met fysiek geweld het duo negatieve uitspraken die het enkele weken daarvoor over deze groepering had gedaan te herroepen. Het blauwe oog van Frits Barend was in de uitzendingen daarna nog te bewonderen.